

El Ball d'en Serrallonga i el mestre Pere Rigau Barretó

Es preguntaran el perquè d'aquesta relació del mestre Rigau amb un ball parlat que es va popularitzar al segle passat i fins ben entrat l'actual.

Quan estàvem immersos en la recerca de les arrels del teatre popular a Torroella, va sorgir entre els papers del meu avi i en una crònica del quinzenari *Emporion*, de la mà d'Eduard Viñas, per allà l'any 1915, una llista de les obres teatrals que els aficionats a la comèdia del segle passat havien representat. S'hi incloïa el *Ball d'en Serrallonga*. Més gran va ser la nostra sorpresa en descobrir que Pere Rigau n'havia compost la música a principi de l'any 1900. Es tracta d'una obra musical curiosa que ens demostra la capacitat del compositor, que abastava des de les sardanes, al concert, els ballables, els balls de saló, les caramelles, els temes religiosos, la formació coral i orquestral...

El *Ball d'en Serrallonga* i el seu autor

L'autor, Víctor Balaguer i Cirera (Barcelona, 1824 - Madrid, 1901), es va iniciar de jove en la literatura; va proliferar escrivint novel·les i teatre amb argument històric. També va intervenir en política i va ser corresponent de premsa. És famosa la seva *Història de Catalunya i Corona d'Aragó*. En el gènere novel·lesc destaca el seu *Don Joan de Serrallonga*, que va continuar en un segon volum titulat *Bandera de la muerte*.

Després d'aparèixer la primera publicació, l'any 1858, va escriure, també en castellà, l'obra teatral *Don Juan de Serrallonga o los Bandoleros de las Guillerías*, drama en quatre actes. Es va representar per primera vegada a Barcelona l'11 de maig del mateix 1858.

Aviat, aquesta obra teatral va tenir una bona acollida, pel fet que el seu argument té un caire romàntic, nacionalista: les lluites entre nyerros i cadells, en ple segle XVII, bandolers i trabucaires a favor de les llibertats del Principat.

En el primer acte figurava un ball, sense escenificació. L'empresa del teatre Circo Barcelonés, on es va representar l'obra per primera vegada, va encarregar a l'autor de fer l'escenificació del ball, tot conservant la tipologia de drama. D'aquesta manera sorgia, de l'enginy poètic i dramàtic de Víctor Balaguer, *Los bandoleros catalans o lo ball d'en Serrallonga*, que les editores teatrals van difondre ràpidament.

Els balls parlats

Joan Amades, en el seu *Costumari català. El curs de l'any*, diu que el teatre de plaça i balls parlats són, en general, tradicions populars que tracten fets pírrics i guerrers. La indumentària típica dels balladors conservava encara els vestits dels camperols grecs. Defineix, així mateix, que els balls de bastons tenen un origen pastoral, mentre que els balls qualificats pomposament de danses dramàtiques es van apropar a un caràcter de comèdies.

Els directors i els actors van crear aquells balls dialogats a la manera d'un teatre líric, amb fons orquestrat amb música adient, on es desenvolupava la dansa dels intèrprets amb una peculiar mímica expressiva, que alhora desgranava i recitava l'argument de l'obra, que el públic aprovava llargament.

Es va procurar adaptar els balls al teatre de plaça; anys després, en un escenari dins d'un pati o badiu, per esdevenir, finalment, el típic teatre tancat.

Les malvestats dels bandolers i trabucaires, abundants en tot temps, van ser un tema argumental molt escollit.

En el cas del *Ball d'en Serrallonga*, el fet que hi hagués un gran nombre de personatges -dotze actors-, a més dels homes del poble, els bandolers, les dones, els balladors i les balladores i el cor, descartava la seva escenificació en un escenari de teatre tancat, ja que només era adient per a un gran espai obert. Si s'havia de representar en un pati, badiu o escenari tancat, la reducció d'actors desfigurava l'obra. La popularitat de l'obra va anar lligada sempre al gran nombre d'actors que hi havien de prendre part.

El complement musical era, pràcticament, la seva ànima. Les entrades dels actors en el desenvolupament de les escenes es feia cantant o declamant el paper, ara dedicat a Joan, ara a Joana, al compàs dels diferents instruments. Això mantenia l'atenció del públic vers l'executant.

L'estudiant del Ball d'en
Serrallonga

LOS BANDOLERS CATALANS

Ó LO BALL D' EN SERRALLONGA,
CUADRO DE COSTUMS CATALANAS, AB COROS Y DASSAS DE LA TERRA.

PER

D. VÍCTOR BALAGUER.

Entre las dansas parladas y declamadas del nostre país n' hi ha una que se titula *lo ball d' En Serrallonga*. En 1838 se tractà de posar en escena en lo teatro del Circo Barcelonés y se donà al autor lo encàrrech de arreglarla y novament posarla en vers, guardant empero lo caràcter de la dansa antiga y procurant conservar lo tipo y fisonomía de aquella, sensa despullarla de certa part grotesca coneguda ja del poble y admesa com moneda corrent. Lo autor tractà de cumplir ab lo encàrrech, sent una pessa dramàtica calcada sobre l' antiga y tradicional, de la que aprofità tot lo poch que li semblà tenir algun mèrit literari. La idea del autor ha sigut la de sustituir ab una pessa dramàtica de algun saber literari, ja que no de algun mèrit, la ridícula representació del ball d' En Serrallonga, y á fi de ferla acceptar pel poble, li ha estat precis admètrer alguna escena de cert género que acàs la crítica literaria trobe massa grotesca. Tingase donchs en compte pera la crítica.

PERSONATJES.

DON JOAN DE SERRALLONGA.
DONYA JOANA DE TORRELLAS.
LO BATLLE DE CAROZ.
LO FADRÍ DE SAU.
LO FERRER DE GRATALLOPS BANDOLERS.
PERE ROCAFORT.
PERE LO BLAVET.

PERE GAY. BANDOLER.
SEGABOSSAS.
GABALDÀ.
UNA GITANA.
UN GITANO QUE NO PARLA.
HOMENS DEL POBLE. — BANDOLERS — DONAS. —
BALLADORAS Y BALLADORS.

ACTE ÚNICH.

La escena passa en una era prop del poble de Caro. —
Lo teatro representa un lloch ameno de aquells encon-
toras. — Montanyas al fons. — Un gran arbre al mitj del
teatro y al peu del banch un assento rustich sota un
lloset de branques y flors, disposat pera servir de as-
sento á Serrallonga y á sa amiga Joana.

ESCENA PRIMERA.

GABALDÀ, que està donant ordres á alguns mus-
sos per lo arreglo de la escena. SEGABOSSAS,
que entra corrent per la dreta. Pochs mo-
ments despres lo BATLLE DE CAROZ.

SEGAB. Minyons, ja ve 'l senyor Batlle.

GABAL. Tots á sos puestos. Veniu;
arregleume aquestos banchs.
¡Depressa! ¡Depressa! ¡Vius
com lo llam!

SEGAB. ¿Que està mirant cap á fora.)
¡Que ve!

GABAL. ¡Correu!

SEGAB. Aquí 'l tenim.
¡Entra lo Batlle ab molta gravetat.

BAT. ¿Ja ho teniu tot disposat?

GABAL. Senyor Batlle, tot ho tinc
á punt de orga. Sa merce

pot mirar si es cert lo dit.
(Mirant y examinant lo dit.)
¡Be! ¡No 'm desagrada!... ¡Ho!
Pero allí vull uns coixins
per don Joan y donya Joana,
y un altre banch vull allí...
y allí mes flors y mes... ¿eh?
ja m' enteneu... y molts crits
cuant ells arriben. soroll
y gresca, avalot, brugit...
y silenci sobre tot,
silenci molt, això sí.
L' ordre es lo primer. Silenci.
pero per assò molts crits
de viva!... ¿Ho teniu entés?

GABAL. Procuraré ferho aixís.

BAT. Es la festa de Sant Joan,
y 'ns havem de distingir.
Puig que 'l rey de las montanyas
es Serrallonga, es precis
que celebrem lo seu sant
com la festa del país.
Donchs entesos, y al treball,
y tot lo demés per dit!
¡Segabossas!

SEGAB. ¿Senyor Batlle?

BAT. Tu 't ficaràs entre mitj
dels grupos y disposat
mes ordres á ben cumplir.
No forsaràs á ningú,

LOS BANDOLERS CATALANS

6 TO RALL T EN SERRALLONGA

CLASIFICACION DE LOS BANDOLERS CATALANS EN SERRALLONGA

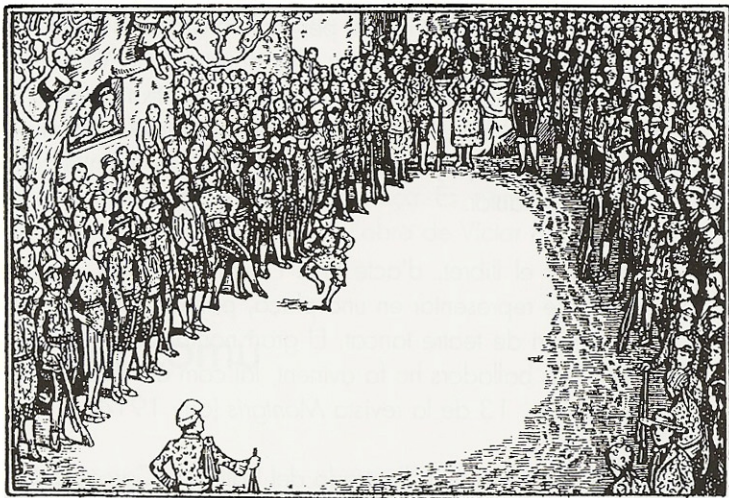
O VICTOR MALAGUE

La plaça de la Vila en un dibuix de Lluís Sèculi, de l'any 1908. Podia ser un lloc idoni per fer les representacions teatrals al carrer, com el Ball d'en Serrallonga, l'any 1865.

Los bandolers catalans. La seva representació

Representació del Ball
d'en Serrallonga, segons
un dibuix de
Masgoumiery

CORO.

Anem, anem, minyons,
anem, anem, minyons,
anem, y á Serrallonga
portem aquestas flors.
Es rey de las montanyas,
senyor es íde Caroz...
¡Que per mols anys ne visca
tan estimat senyor!

(Acabat lo coro y á una senya que fa lo Batlle, comensan á dansar los minyons del poble lo ball anomenat de plassa, ab rams. Acubada aqueixa dansa, comensa lo ball d' En Serrallonga; y los bandolers dirán los cersos segons ho marca la mesura del ball, adelantantse cada un d' ells á recitarlos en son lloch y temps.)

FADRI. ¡Senyor Batlle, bonas tardes!
¡Serrallonga, Deu vos quart!
Si voleu saber qui só,
jo só lo Fadri de Sau.
De Rocaguimarda un dia
vaig comensar sentne criat,
y avuy só d' En Serrallonga
lo partidari mes leal.
Ab tres armas que ne porto
morir sabré á son costat,
que sé tirar la pistola
y tirar lo pedrenyal,
y posar la ma á la daga,
y eixir al camí real,
y cuant ja no puegue mes,
per salvar á don Joan
a sas plantas com un gos
jo jur que 'm faré matar.

Text del ball

Víctor Balaguer va intitular-lo *Quadro de costums catalanes, amb coros i danses de la terra*.

Traiem del llibret, en una edició de l'any 1868, la composició del conjunt del personal i dels actors. En aquest llibret s'observa l'alteració d'escenes i diàlegs de l'original, per fer l'obra més fàcil per a alguns actors -no professionals-. Així mateix, s'hi anuncia que Víctor Balaguer no va aprofitar gaire res de la seva obra *Bandos y bandoleros*. Era una manera de superar males crítiques a la representació del ball i de donar més rellevància a la peça teatral. Es pretenia, en definitiva, lloar els valors literaris de l'autor.

Resseguint el llibret, d'acte únic i quatre escenes, deduïm que l'obra s'havia de representar en una plaça, pati o badiu, més que no pas en un escenari de teatre tancat. El gran nombre de persones en el cor, el poble i els balladors ho fa avinent, tal com diu Eduard Viñas en un article del núm. 13 de la revista *Montgrís* (any 1914).

S'inicia l'escena amb l'entrada del batlle de Caroz, poble que domina Serrallonga. El cor canta una glossa de benvinguda al bandoler; a continuació hi ha una dansa. Després apareix Serrallonga muntat sobre un cavall, amb Joana a la gropa. Sembla que el vestuari del bandoler solia ser espectacular i això era motiu perquè a Verges la representació tingués una bona acollida, en especial quan el bandoler voltava per la plaça amb Joana i el seu fill, el Bordet.

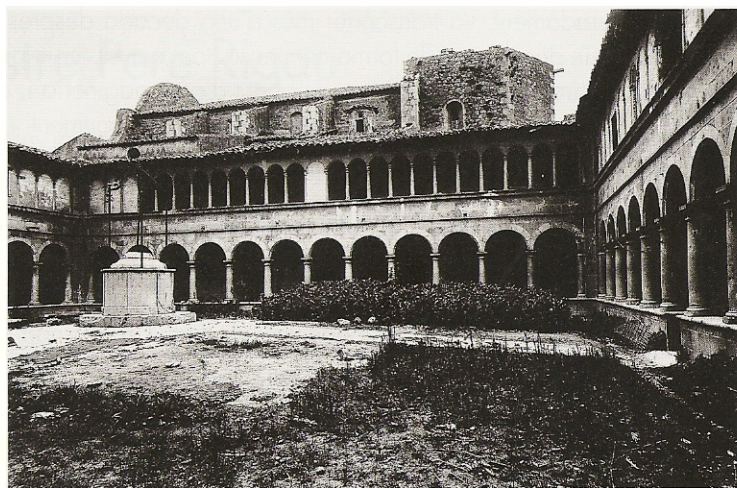
Es formava un ampli cercle on els balladors dansaven. En l'argument, canten les seves malifetes, de manera exagerada, i van fent saltirons al compàs de la música de l'orquestra. A continuació, es van succeint les entrades a la representació dels personatges que integren la banda de trabucaires; aquestes entrades solien ser molt espectaculars pel fet que cada trabucaire disparava un tret a l'aire.

Joan Amades comenta en la seva obra la popularitat que va adquirir el ball a tot Catalunya, ja que es representava en multitud de ciutats i pobles. Pel Carnestoltes de l'any 1930 encara es representava en algun lloc. A les comarques de Girona, està documentada la representació a Santa Cristina d'Aro (en la representació del 17 de maig de 1885 hi van participar 42 bandolers: Serrallonga, Joan -representada per Jaume Quer- i el Bordet). A verges, es va representar entre els anys 1915 i

1920. A Pardines també es representava durant aquells anys i a Cabanes, al primer terç del segle, hi actuaven 44 bandolers.

A començament dels anys vint, l'obra teatral de Víctor Balaguer és refo-sa i arranjada com a obra lírica per Francesc Pujols, amb música del mestre Morera. Estrenada al teatre Tívoli de Barcelona el 7 d'octubre de 1922 per la companyia de Josep Bergés, va despertar l'interès general pels actors famosos que integraven el cartell: els coneguts Emili Sagi-Barba i Emili Vendrell i la famosa Josefina Bugatto. Cal dir que el ball d'aquesta representació no tenia ni les diferents pantomimes ni els aldarulls dels trabucaires, que abans es feien a la plaça. És, només, una indicació del manteniment de la popularitat de l'obra de Víctor Balaguer.

El teatre del comú

Convent de Sant Agustí.
Ala nord del claustre,
amb l'església al fons.
(Arx. J. Vert)

Gaietà Barraquer Roviralta va visitar el convent dels Agustins l'any 1899. Descriu que l'església era un magatzem de fustes i altres objectes semblants; la nau conservava les voltes; el cor alt s'havia enfonsat; la sagristia no tenia sostre i servia de galliner. En la seva obra *Los religiosos en Catalunya* (1918), quan parla de "San Agustín de Torroella de Montgrí" diu:

"El claustre, en la seva ala occidental, amenaça ruïna i està apuntalat a la galeria baixa. El pis alt està arrendat pels corders, que el fan servir per filar les cordes. Al costat oest habiten els guàrdies civils. A l'ala nord hi ha les escoles de noies i a l'est la dels nois. I l'ala sud de l'edifici, que havia estat un gran refectori, després d'haver servit de sala de ball, s'usava, mig destruït, com a oficina per al cobrament de contribucions i altres operacions anàlogues. L'edifici també alberga el Jutjat municipal."

Un decret de l'octubre de 1820 del govern de Ferran VII, sobre la desamortització, suprimia els monestirs i els ordes monacals. L'Alcaldia de Torroella de Montgrí va demanar, el 22 de desembre de 1822, a la Diputació que, davant del fet que els frares del monestir de Sant Agustí estaven pendents de ser secularitzats, els fos cedit el convent i llurs dependències -com l'església- per instal·lar-hi les escoles, l'hospital i altres serveis.

Malauradament, va transcórrer més d'una dècada després que els frares fossin desallotjats de forma criminosa -tant per ells com pel valor artístic i documental dels seus arxius, obres d'art, imageria i, en especial, l'orgue- quan el municipi va poder disposar del monument, que ja es trobava en un estat lamentable.

L'any 1843 ja hi havia instal·lat un centre escolar i, és probable, la sala de teatre. Un pregó de l'Alcaldia convocava a una reunió al local i anava encapçalat amb el títol "Teatre del Común". És possible que aquest fos el primer local torroellenc de teatre d'escenari tancat de la vila.

Hem trobat entre els papers del meu avi la fundació, l'any 1885, d'una Sociedad Teatral de Torroella de Montgrí. Estava integrada per un grup d'actors aficionats locals. Aquesta entitat podria molt bé ser la continuadora del grup que esmenta Eduard Viñas en el seu article de l'any 1914 al *Montgrís*, ja que alguns noms són els mateixos en les dues ocasions. Aquests papers mostren com funcionava una associació teatral d'aficionats: els treballs que desenvolupen a cada representació, el cost dels materials per a les escenes, les obres representades, el total recaptat en les entrades i els migrats beneficis que en treien, que a vegades eren de dues pessetes.

El repertori de les representacions era molt variat. Sovint es decantaven cap a les obres en vers; els drames devien tenir una bona acceptació per part del públic torroellenc, en especial quan escollien obres de Zorrilla, Marià Vallejo i Echegaray, de caràcter èpic. La popularitat de Pitarra és palesa i es van continuant fent representacions de les seves obres fins ben entrat el nostre segle.

El drama de Víctor Balaguer *Don Joan de Serrallonga y la bandera de la muerte* sembla que fou ben acceptat. En canvi, el *Ball d'en Serrallonga* no figura en aquesta representació. És probable que el nombre d'actors el fessin impossible de representar en reduïts escenaris; com hem explicat, fou sempre un ball de teatre de carrer.

El lloguer del teatre per part de la Sociedad Teatral no els era gaire oneros; a vegades, pagaven 13 pessetes per sessió; altres, 20, inclosa la despesa pel querosè dels llums. La llibertat en els assaigs i el baix cost els sortia més avantatjós que fer les representacions al novell Teatre Jou.

El mestre Pere Rigau

De Pere Rigau, Josep Castells, en diversos *Emporion* i en el *Llibre de la Festa Major* dels anys 1929 i 1930, en va fer una copiosa i lloable biografia. Recordem-ne un paràgraf que fa referència a la sardana:

"... el primer compositor que es va entregar de ple al conreu de la Sardana, el primer després de Pep Ventura que la va saber comprendre i estimar, fou Pere Rigau. Ell va iniciar el renaixement de la nostra dansa, ell va ésser qui l'aixecà i l'ennoblí i la situà en un pla superior."

En repassar amb Montserrat Forcada, successora de la branca dels Rigau, el copiós arxiu dels seus avantpassats (partitures, cartes i altres papers oblidats), de Pere Rigau apareixen una delícia de ballables compostos a principi de segle, que devien fer la complaença dels nostres pares, a part de sardanes, marxas, música baixa, caramelles...

En aquells anys de la fi del segle XIX despuntava la figura del mestre Cotó, de Figueres, el qual, amb un refinament cultural musical, transformava la dansa de saló. Diu Salvador Rauric que la riquesa harmònica

i la modalitat de les danses escrites per Albert Cotó abans del 1878 causava impressió i sorpresa. Les orquestres trobaven dificultats en la seva lectura. Cap als anys noranta, però, Cotó, després de lluitar contra la indiferència de molts, va reeixir. Albert Cotó va ser un músic que va actuar a Torroella i les cròniques de l'*Emporion* elogiaven les seves "americanes", tot fent esment de l'oblit en què havien caigut aquests balls en aquells dies.

No creiem desencertat que Pere Rigau, inquiet, renovador i entusiasta de tot allò que feia referència al pentagrama, se sentís atret per aquests balls a l'hora de compondre moltes de les seves cançons. Tot això devia succeir cap als anys 1900-1907.

Recollim un contracte que va signar per a una festa nadalenca, on apareixen els balls que ha de tocar:

"Programa:

1a part: Sardana. Valz. Americana. Polka. Americana. Mazurca. Schotish. Rigordon i Americana.

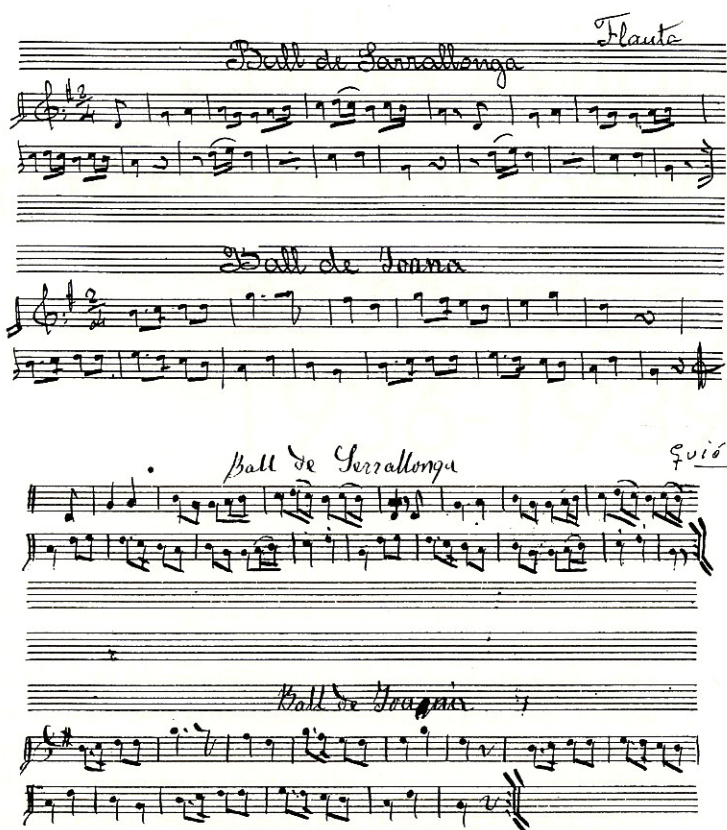
2a part: Sardana. Polka. Americana. Llancers. Mazurca. Americana. Schotish. Americana. Valz i Sardana."

El contracte correspon a finals de 1908. Com es veu, les sardanes obrien i tancaven el ball, mentre que les americanes formen el grup més nombrós.

Per a una història musical torroellenca, que avui resta pendent, ja que tot el que s'ha publicat sobre músics, orquestres, capella de música parroquial són treballs esparsos, caldria aprofundir en l'estudi de l'obra de Pere Rigau i del seu germà Rogeli.

Pel que fa al *Ball d'en Serrallonga*, el mestre Rigau en va fer una composició, com es pot veure en aquestes còpies de partitures. Aquesta obra es va representar el 13 de novembre de 1904, no sabem el lloc.

Amb tota seguretat, Els Montgrins, cobla que dirigia Pere Rigau, devia interpretar aquest *Ball d'en Serrallonga*. En aquests cas, el fet que era un llibret propi, els eximia de pagar drets d'autor.

Partitures del Ball d'en
Serrallonga de Pere
Rigau.

El ball comprenia els següents instruments: flauta, clarinet 1r i 2n, cornetí 1r i 2n, fiscorn, violí 1r i 2n i contrabaix. Al final hi ha el guió.

La còpia de la partitura ens la va proporcionar el mestre Lluís Albert, quan li vàrem parlar de les representacions del Ball d'en Serrallonga a Torroella.

Addenda

Aquest treball forma part de l'obra titulada *Auto sacramentals i el teatre vuitcentista a Torroella de Montgrí (segles XVIII i XIX)*, que hem acabat i que properament publicarem.

Josep Vert i Planas